

Ine van Liempd | Ed Hoekstra

Ruimten maken voor nul tot vier jaar

Over het inrichten van kinderdagverblijven en peuterspeelzalen

Inleiding

Bij een eerste bezoek aan een kinderdagverblijf of peuterspeelzaal zijn twee dingen belangrijk: hoe word je ontvangen en hoe ziet het gebouw eruit? Degene die je ontvangt kan nog zo aardig zijn, als het gebouw kaal, rommelig en weinig kindvriendelijk oogt zal dat je oordeel zeker negatief beïnvloeden. Andersom geldt dit natuurlijk ook: als iemand in een prachtige ruimte komt maar niemand is bereid hem te woord te staan of te ontvangen, zal dat geen positief beeld achterlaten.

Of je nu een ouder, een kind, een nieuwe medewerker of een willekeurige bezoeker bent: de sfeer en de uitstraling van het gebouw en van de inrichting weerspiegelen de visie en de werkwijze van de organisatie.

Het is daarom goed om af en toe met de ogen van een buitenstaander je eigen kindercentrum te bekijken. Ziet het eruit zoals ik denk dat het er voor kinderen en hun ouders zou moeten uitzien? Is de inrichting afgestemd op de kinderen, zijn de ruimten uitnodigend, veilig en tegelijkertijd stimulerend en uitdagend?

Maar ook: is de inrichting praktisch en functioneel? Want een gebouw voor kinderopvang moet er niet alleen goed uitzien, het moet ook een plezierig en bruikbaar gebouw zijn. Plezierig en bruikbaar voor kinderen, voor medewerkers en voor ouders.

Dit boek is een nieuwe, geheel herziene en gemoderniseerde uitgave van *De stoelendans* (2002).

Voor wie is dit boek bedoeld?

Ruimten maken is bedoeld voor pedagogisch medewerkers, locatiemanagers en anderen die betrokken zijn bij de (her)inrichting van een peuterspeelzaal of kinderdagverblijf. Het boek is zowel bedoeld voor organisaties die een nieuwe vestiging starten als voor bestaande centra, die hun inrichting willen verbeteren.

Met de inrichting van het gebouw bedoelen we hier de inrichting van de speelruimten voor de kinderen. Daarbij laten we onderdelen die aan het gebouw 'vastzitten', zoals aankleedtafels, aanrechten en toiletten, buiten beschouwing. Dit zijn elementen die meestal in de bouw worden meegenomen. Voor meer informatie over deze vaste onderdelen verwijzen we naar *Bouwboek voor kindercentra* (van Liempd & Hoekstra, 2011), het handboek voor de bouw en verbouw van kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en centra voor buitenschoolse opvang.

Ruimten maken kan op meerdere manieren worden gebruikt. Bij nieuwbouw of verbouwsituaties is het al tijdens de ontwerpfase te gebruiken. Je kunt aan de hand van de informatie over indeling en inrichting toetsen of de gewenste inrichting in het geplande gebouw zal passen.

Dit is geen boek dat je van begin tot eind hoeft door te werken. Bij bestaande situaties kun je onderdelen van het boek naar behoefte gebruiken. Er staan hoofdstukken in over het inrichten van ruimten voor afzonderlijke leeftijdsgroepen. Er is een hoofdstuk over het toepassen van kleur en materiaal, een hoofdstuk over het maken van een inrichtingsplan, maar ook een hoofdstuk met informatie over afzonderlijke inventarisonderdelen zoals kasten.

Het boek bevat daarmee ook nuttige informatie voor anderen die betrokken zijn bij de inrichting van kindercentra zoals architecten, binnenhuisarchitecten en leveranciers van meubilair.

Opbouw van het boek

Hoofdstuk 1 beschrijft de samenhang tussen de ontwikkeling van kinderen en de omgeving waarin zij verkeren. We beschrijven op hoofdlijnen hoe de fysieke omgeving het gedrag van kinderen beïnvloedt. Deze kennis is van belang voor iedereen die meer wil weten over hoe je ruimten zo kunt inrichten dat de kinderen zich veilig voelen en tegelijkertijd in hun ontwikkeling worden ondersteund en gestimuleerd.

In hoofdstuk 2 besteden we kort aandacht aan verschillende pedagogische stromingen en aan de manier waarop de pedagogische visie betrokken kan worden bij inrichtingsplannen. In dit boek maken we een onderscheid tussen het *indelen* van ruimten en het *inrichten* van ruimten. In hoofdstuk 3 komt het indelen van ruimten aan de orde: waar moet je op letten als je in een ruimte meerdere activiteiten gaat onderbrengen: welke activiteit moet waar komen, hoe zit het met looproutes en andere praktische aspecten?

In hoofdstuk 4 komt het *inrichten* aan bod. Hoe ontwikkelt een kind zich in de leeftijd van nul tot twee jaar, welke activiteiten horen daarbij en hoe geef je de verschillende activiteitenplekken vorm in de ruimte?

Hoofdstuk 5 besteedt op dezelfde wijze aandacht aan de twee- tot vierjarigen en in hoofdstuk 6 komt de verticale groep (van nul tot vier jaar) aan de orde. In hoofdstuk 6 besteden we ook aandacht aan multifunctioneel gebruikte ruimten, met name aan het delen van ruimten tussen peuterspeelzaal en buitenschoolse opvang.

In hoofdstuk 7 staan materiaalgebruik, kleurgebruik en verlichting centraal: hoe zet je deze elementen in bij het inrichten van ruimten voor jonge kinderen?

In hoofdstuk 8 besteden we aandacht aan het aankleden van ruimten. Hoe zorg je ervoor dat een poppenhoek ook een 'echte' poppenhoek wordt, met een heel andere uitstraling en sfeer dan bijvoorbeeld een bouwhoek? De aankleding is een vaak vergeten, maar heel belangrijk hulpmiddel om speelplekken voor kinderen extra aantrekkelijk en uitdagend te maken.

Hoofdstuk 9 beschrijft hoe het maken van een inrichtingsplan planmatig kan worden aangepakt.

In hoofdstuk 10 staat informatie over de 'losse' inventaris zoals kasten, stoelen, banken, speelhuizen en boxen. De 'vaste' inventaris, zoals sanitair en keukeninrichting, komt niet aan de orde, omdat deze meestal tijdens de (ver)bouw wordt ingebouwd. Deze vaste inventaris is daarom opgenomen in *Bouwboek voor Kindercentra* (van Liempd & Hoekstra, 2011).

Hoofdstuk 11 ten slotte beschrijft de wet- en regelgeving die betrekking heeft op het inrichten van kindercentra.

Ruimten maken sluit af met enkele bijlagen.

Aan de hand van bijlage 1, de inventarisoverzichten, kunnen lijsten worden opgesteld die gebruikt kunnen worden bij het inrichten van een nieuwe ruimte of een nieuw gebouw.

Bijlage 2 is een lijst met aandachtspunten voor de aanschaf van inventaris.

1 Kind en ruimte

Elk kind heeft anderen nodig om zich te kunnen ontwikkelen: mensen die veiligheid bieden, voorbeelden geven, stimuleren, voorwaarden scheppen en verzorgen. De invloed van cultuur, normen en gewoonten van de mensen om je heen is groot. Eskimokinderen leren veel over alle verschillende soorten sneeuw en wat ze daarmee kunnen doen. Nederlandse kinderen krijgen het fietsen met de paplepel ingegoten. Daarbij speelt ook de omgeving een belangrijke rol: om veel van sneeuw te weten moet er vaak sneeuw zijn, om goed te leren fietsen is het handig om in een vlak land met veel fietspaden te wonen. De ruimte om hem heen kan een kind dus ondersteunen in zijn ontwikkeling. Maar de ruimtelijke omgeving kan het kind ook afremmen. In een wijk met amper buitenspeelruimte en veel verkeer zal een kind zich anders ontwikkelen dan in een buurt waar je wél veel buiten kunt spelen.

Dit boek gaat niet over buiten, maar over binnen. Maakt het voor kinderen uit hoe de ruimte binnen eruit ziet? En, om maar meteen bij het onderwerp van dit boek te blijven: maakt het uit hoe een kinderdagverblijf of peuterspeelzaal is ingedeeld en ingericht?

Om een antwoord op deze vraag te kunnen geven, beschrijven we in dit hoofdstuk eerst een aantal thema's die van belang zijn in de relatie tussen de ruimtelijke omgeving en de ontwikkeling van kinderen. Thema's die voor ieder kindercentrum gelden, ongeacht de pedagogische visie. Op welke manier kan de ruimte kinderen stimuleren, of juist beperken? Maar ook: hoe ervaart een volwassene zijn directe omgeving, en waarom is het goed om ook daarmee rekening te houden?

Dit boek gaat over het inrichten van ruimten voor kinderen. Hoe kun je je kindercentrum zo inrichten dat het ook echt een ruimte voor kinderen is, die bovendien past bij de pedagogische visie en werkwijze van je organisatie? Om daar achter te komen is het belangrijk dat we eerst kijken naar de relatie tussen ruimte en gedrag.

Een gebouw bestaat uit heel veel verschillende onderdelen. Zichtbare onderdelen van de ruimte zijn bijvoorbeeld de vorm, de grootte, de hoogte, het aantal ramen, de kleuren, de materialen en de manier waarop de ruimte is ingericht. Daarnaast zijn er onzichtbare elementen zoals de temperatuur, de akoestiek, de geur. Al die zaken samen bepalen hoe je je in een ruimte voelt, of het er prettig toeven is of juist niet.

Hoe een ruimte is ingericht en vormgegeven bepaalt ook wat je er kunt doen.

Een kind van acht maanden in een box zal zich anders gedragen dan wanneer het op een speelmatras ligt en de ruimte heeft om te kruipen en te rollen. Maar er is ook sprake van een wisselwerking. Net zoals wij mensen beïnvloed worden door de ruimte om ons heen, hebben we andersom ook invloed op die ruimte. Sterker nog: de hele ruimte zou er niet zijn als hij niet door mensen gebouwd was. En ook kinderen beïnvloeden de ruimte: een keurig opgeruimde ruimte kan in een oogwenk bezaaid liggen met grote blokken en ander speelgoed.

Daarmee komen we uit op een onderwerp dat later in dit boek nog uitgebreid aan de orde zal komen: verschillen in karakter en smaak kunnen ook heel bepalend zijn voor hoe je een

ruimte ervaart. De een zal een ruimte die vol ligt met speelgoed als rommelig ervaren, de ander vindt het juist supergezellig. De een vindt die kleur groen op de muur prachtig, de ander gruwlt ervan. Wanneer het om kinderen gaat zijn er onafhankelijk van die verschillen een aantal algemene uitgangspunten waaraan een 'goede' ruimte zou moeten voldoen.

Je veilig voelen

Voor een goede ontwikkeling van ieder kind is het een absolute voorwaarde dat het kind zich veilig en vertrouwd voelt. Wanneer een jong kind voor het eerst in een nieuwe, onbekende omgeving komt, zal hij zich altijd richten op de persoon die hem vertrouwd en bekend is en in eerste instantie geen stap van zijn of haar zijde wijken. Pas als het kind de ruimte en de andere aanwezigen daarin goed heeft kunnen bestuderen, en als 'veilig' heeft beoordeeld, zal hij heel voorzichtig zijn terrein vergroten en op onderzoek uitgaan. Als die ruimte heel groot is en lawaaierig of onoverzichtelijk, zal hij er veel langer over doen die eerste stap te zetten dan als die ruimte rustig en overzichtelijk is.

Ook in een kindercentrum kan de ruimte bijdragen aan de emotionele veiligheid en het zich vertrouwd voelen. Als de ruimte rust uitstraalt zal de jonge baby, maar ook de tweejarige die voor het eerst naar de peuterspeelzaal gaat, zich eerder op zijn gemak voelen. Naarmate een kind ouder wordt en zelfstandiger, zullen zulke drempels gemakkelijker genomen worden, maar ook dan blijft het voor veel peuters belangrijk dat de ruimte een mate van voorspelbaarheid heeft. Een ruimte die op een duidelijke, min of meer voorspelbare wijze is ingericht en ingedeeld, biedt veiligheid.

Dat wil niet zeggen dat ruimten saai en fantasieloos moeten zijn. Het betekent wel dat ze zorgvuldig moeten worden ingericht, zodat kinderen zich er prettig voelen en niet worden overspoeld met informatie en prikkels.

Een veilige omgeving betekent uiteraard ook dat deze niet gevaarlijk mag zijn. In een ruimte voor kinderen kun je dat op veel verschillende manieren bereiken: scherpe hoeken en randen afschermen, de watertemperatuur begrenzen, enzovoort. Deze vorm van veiligheid moet echter niet zo ver gaan dat kinderen erdoor in hun spel worden belemmerd. Zij moeten wel de mogelijkheid hebben zich te ontwikkelen door nieuwe uitdagingen aan te gaan.

De weg vinden

Iemand die goed plattegronden kan lezen, zal in een vreemde stad niet snel verdwalen. Wie dat niet goed kan, zal andere hulpmiddelen nodig hebben. De weg vragen is er een van. Tien tegen een zal degene die de weg wijst opvallende 'landmarks' noemen: bij de kerktoeren rechtsaf en dan voorbij de Hema links. Hij heeft als het ware een denkbeeldige 'cognitieve' kaart in zijn hoofd waarin hij de beelden die je onderweg tegenkomt geordend heeft. Hoe gemakkelijk je ergens de weg kunt vinden hangt onder andere daarmee samen.

Jonge kinderen hebben nog een heel kleine cognitieve kaart. In eerste instantie beperkt die zich tot de woonkamer en het eigen huis. Later gaan ze hun straat herkennen en gaandeweg komen er steeds meer herkenningspunten bij: het huis van oma, het kinder-

dagverblijf. Maar pas in de schoolleeftijd gaan kinderen ook dingen herkennen die niet aan een bepaalde plek gebonden zijn (de grote M van McDonald's langs de snelweg, een speeltuin).

Vóór die tijd kunnen kinderen ook in een bekende ruimte gemakkelijk de weg kwijt raken als de inrichting van die ruimte plotseling verandert.

Een herkenbare ruimte is voor jonge kinderen een ruimte waarin ze gemakkelijk de weg kunnen vinden, waar duidelijk is: daar kan ik me verstoppen, daar ga ik straks eten, daar kan ik met poppen spelen en daar slaap ik. Daarbij is het goed om te bedenken dat een ruimte die voor een volwassene in één keer te overzien is, voor een klein kind een doolhof kan zijn. Kinderen zien hun omgeving immers vanuit een hele ander perspectief dan volwassenen. Vooral voor jonge kinderen is het belangrijk dat een ruimte ook op hun niveau

overzichtelijk is. Als die ruimte regelmatig verandert van inrichting en indeling, kan dat heel verwarrend zijn. Dit kan met name jonge kinderen onzeker maken. Het is daarom belangrijk om niet te vaak veranderingen aan te brengen in de kinderruimten. Doe dat alleen als die verandering echt nodig is en altijd op een wijze waarop de kinderen erbij betrokken zijn.

Spelend ontdekken en leren

Veel activiteiten van en met kinderen worden samengevat in de term spel. Door middel van spel leren kinderen om te gaan met de wereld om hen heen. Via spel oefenen kinderen bijvoorbeeld hun motorische, creatieve en sociale vaardigheden. Spel is dus een serieuze aangelegenheid. Sommige pedagogen hebben het daarom liever over ‘werken’. Kinderen hebben behoefte aan uitdaging en stimulansen. Steeds nieuwe dingen uitproberen en onder de knie krijgen geeft een gevoel van zekerheid: je kunt iets, je bent – anders gezegd – competent. Daarbij speelt de ruimte een belangrijke rol. Denk aan het ontwikkelen van motorische vaardigheden: ergens op klimmen, eraf vallen, nog een keer proberen, en nog eens... Dat kan alleen maar als er iets is om op te klimmen. Een kind leert van vallen en opstaan, het gaat bepaalde spieren beter beheersen en daardoor voelt het zich zekerder. En als het zich zeker voelt is het in staat weer nieuwe, moeilijker dingen uit te proberen.

In een ruimte voor kinderen moeten daarom elementen aanwezig zijn die ‘moeilijk’ en dus spannend zijn. In een omgeving die weinig mogelijkheden biedt om vaardigheden te ontwikkelen, of waar een kind te veel belemmerd wordt omdat er van alles niet mag, neemt de drang om dingen uit te proberen af.

Een uitdagende ruimte is een ruimte waarin kinderen hun grenzen kunnen verleggen, waarin ze niet steeds afhankelijk zijn van volwassenen, maar zelf dingen kunnen ondernemen. Dat is goed voor hun gevoel van eigenwaarde.

De pedagogisch medewerker bepaalt in belangrijke mate de voorwaarden waaronder kinderen kunnen spelen en nieuwe dingen leren. Hij/zij stimuleert, neemt initiatieven, begeleidt en biedt of creëert mogelijkheden. De inrichting van de ruimte kan daarbij helpen of juist in de weg staan. Een kraan op kindhoogte biedt een kind de mogelijkheid zelfstandig met water te spelen, met een kraan op volwassenenhoogte wordt dat een stuk lastiger. Als de ruimte is ingericht op een manier die past bij de leeftijd en mogelijkheden van een kind (denk aan de hoogte van het meubilair maar ook aan de hoogte van speelgoed en decoraties) versterkt dat bij kinderen het gevoel dat ze de ruimte aankunnen (Trancik & Evans, 1995).

Uitdaging en je veilig voelen houden ook op een andere manier verband met elkaar als het om de ruimte gaat. Zo bleek uit onderzoek (Hoekstra e.a., 2006) dat kinderen vaker in een andere ruimte zoals een speelhal gaan spelen als er tussen de groepsruimte en de speelhal een raam op kindhoogte zit. Het feit dat ze die andere ruimte kunnen zien stimuleert hen om erheen te gaan, maar het voelt ook veiliger: je kunt de pedagogisch medewerker blijven zien.

Samen zijn

Een kind ontwikkelt zich in relatie tot andere mensen; in eerste instantie zijn dat meestal zijn ouders en de anderen die hem verzorgen. In de kinderopvang is vooral de relatie met andere kinderen en de pedagogisch medewerkers belangrijk. De ruimte speelt ook hierbij een rol. Zo is de manier waarop een ruimte is ingericht van invloed op de manier waarop kinderen met elkaar omgaan.

Verschillende onderzoeken (onder andere Maxwell, 1996) hebben laten zien dat als kinderen in een kinderdagverblijf steeds een relatief klein oppervlak met elkaar moeten delen zonder duidelijk onderscheiden speelplekken, dit tot vervelend gedrag kan leiden. Ze komen elkaar dan letterlijk en figuurlijk steeds tegen. Sommige kinderen worden agressief, terwijl andere juist teruggetrokken en in zichzelf gekeerd raken.

Als er verschillende en goede speelplekken zijn, kunnen kinderen kiezen waar en met wie ze spelen. Er kunnen kleine groepjes ontstaan en kinderen hoeven elkaar niet telkens te storen of in de weg te lopen.

Uit onderzoek (Moore, 1986; Hoekstra e.a., 2006) blijkt dat in een ruimte met duidelijk gedefinieerde speelplekken (plekken duidelijk bestemd voor bepaalde activiteiten, buiten de looproute en afgeschermd) de mate van betrokkenheid positief beïnvloed wordt. Kinderen spelen meer en langer samen, storen elkaar minder en hebben beter sociaal contact.

Alleen zijn

In een kindercentrum is samen zijn vanzelfsprekend: kinderen maken deel uit van een groep. Ze delen de ruimte waar ze spelen, eten en slapen met een aantal andere kinderen en de medewerkers. Of ze daar last van hebben hangt af van een aantal factoren zoals hun karakter – het ene kind is gevoeliger voor lawaai en drukte dan het andere – hun stemming, of het moment van de dag. Een kind dat moe is heeft meer last van zijn omgeving dan een kind dat druk aan het spelen is.

Ongeacht die verschillen is het voor ieder kind belangrijk dat het niet voortdurend gedwongen wordt deel uit te maken van een groep. Kinderen vinden het prettig om met anderen samen te zijn, ergens bij te horen. Maar jonge kinderen hebben ook de behoefte zich af en toe terug te trekken en even op zichzelf te zijn. Om nieuwe indrukken en ervaringen te kunnen verwerken hebben kinderen rust nodig. Soms is de drukte van andere kinderen hun even te veel. Samen spelen leer je ook doordat je de kans krijgt om alleen te spelen, of doordat je de gelegenheid krijgt te kiezen met wie je wilt spelen.

Er moeten dus mogelijkheden zijn voor een kind om zich af en toe aan de groep te onttrekken. In een kinderdagverblijf of peuterspeelzaal zul je zo'n gelegenheid bewust moeten creëren door in een ruimte meerdere grote en kleine speelplekken te maken, zodat een kind ergens ongestoord kan zitten of spelen. Of door speelplekken te maken buiten de groepsruimte waar een kind alleen of met een paar anderen kan spelen, bijvoorbeeld in een rustruimte of speelgang.

Je eigen plek hebben

Je identiteit wordt bepaald door je bewust te zijn van jezelf, in relatie tot anderen en je omgeving. De tweejarige die bij allerlei voorwerpen het woordje ‘mijn’ herhaalt, is bezig om zijn persoonlijke identiteit te bevestigen. In zijn eigen huis is alles ‘mijn’ – niet alleen het speelgoed, maar ook de ouders en het meubilair. Alles hoort bij de persoonlijke omgeving en versterkt het gevoel ergens bij te horen, versterkt het gevoel van identiteit. Maar grote delen van je leven breng je ergens anders door. Onderzoek wijst uit dat mensen die op kantoor de mogelijkheid hebben op hun werkplek eigen foto's en kunst op te hangen zich prettiger voelen dan mensen die deze mogelijkheid niet hebben (onder andere van der Voordt, 2002). Wanneer je het gevoel hebt dat je invloed hebt op je omgeving, maakt dat dus veel uit: die omgeving is dan – al is het maar voor een klein deeltje – van jou.

Ook in het kindercentrum is het voor zowel de pedagogisch medewerkers als voor de kinderen de moeite waard aandacht te besteden aan dit onderwerp. Beiden moeten het gevoel hebben dat de ruimte ‘eigen’ is. En omdat kinderen daarin minder zelf kunnen bepalen dan volwassenen, is het de taak van de volwassenen om de kinderen daarbij te helpen.

Net zoals we aan een kind als het in een ziekenhuis wordt opgenomen, automatisch vertrouwde spulletjes meegeven (knuffels, foto van zijn lievelingsdier) en de anonieme omgeving proberen een persoonlijk tintje te geven door kaarten op te hangen, zouden we iets dergelijks ook in een kindercentrum kunnen doen. Denk aan het maken van een familiewand op kindhoogte, met foto's van het kind en zijn familie. Maar ook aan een vakje voor elk kind waar zijn eigen knuffel voor zijn middagslaapje kan staan. De ruimte is daarmee niet meer van iedereen, maar voor een deel ook van elk kind.

